

EVOLUSI KONSEP ISTIḤĀLAH DALAM FATWA MALAYSIA (2000-2025): ANALISIS KANDUNGAN FATWA HALAL DAN PERUNDANGAN ISLAM DALAM PRODUK FARMASEUTIKAL

EVOLUTION OF THE ISTIḤĀLAH CONCEPT IN MALAYSIAN FATWA (2000-2025): A CONTENT ANALYSIS OF FATWA ON HALAL AND ISLAMIC LAW PERTAINING TO PHARMACEUTICAL PRODUCTS

¹ Muhammad Adib Samsudin, ^{1*} Mohd Nasran Mohamad, ¹ Mohammad Zaini Yahaya, ¹ Anwar Fakhri Omar, ¹ Muhammad Aliif Fadzilah, ² Jarudin

¹ Pusat Kajian Syariah, Fakulti Pengajian Islam, Universiti Kebangsaan Malaysia, Bangi, Selangor, Malaysia.

² Universitas PGRI Sumatera Barat, Indonesia.

*Correspondence:

Mohd Nasran Mohamad,
e-mail: nasran@ukm.edu.my

History:

Received : 2.6.2026
Revised : 13.7.2026
Accepted : 23.7.2026
Published: 30.9.2026

Cite as:

Samsudin, M. A., Mohamad, M. N., Yahaya, M. Z., Omar, A. F., Fadzilah, M. A., & Jarudin. (2026). Evolusi konsep istiḥālah dalam fatwa Malaysia (2000–2025): Analisis kandungan longitudinal terhadap perkembangan kriteria dan aplikasi. *Jurnal Pengurusan dan Penyelidikan Fatwa*, 31(3), 116–133. <https://doi.org/10.33102/jfatwa.vol31no3.909>

Funding

No funding was received for this study.

Abstract

The concept of istiḥālah, referring to the transformation of impure or prohibited substances into new purified substances through fundamental physico-chemical changes, constitutes one of the most significant classical fiqh instruments in the context of the modern halal industry. Malaysia, as a global leader in the halal certification ecosystem, has issued numerous fatwas involving the application of the istiḥālah concept throughout the period of 2000 to 2025, encompassing the food, pharmaceutical, cosmetic, and daily consumable sectors. However, no systematic study has longitudinally analysed the evolution of understanding and application of this concept in Malaysian fatwas. This study aims to: (i) identify and analyse Malaysian fatwas at the national and state levels involving the concept of istiḥālah over the 25-year period; (ii) examine the evolution of definitions, criteria, and applications of istiḥālah in these fatwa rulings; (iii) compare the approaches of the National Fatwa Committee with selected state fatwas; and (iv) assess the implications of this conceptual evolution for the halal industry and Islamic law in Malaysia. This study employs a qualitative content analysis approach on fatwa documents obtained from the JAKIM e-Fatwa portal, the decisions of the Muzakarah of the National Fatwa Committee for Islamic Religious Affairs Malaysia, and related state fatwas. The findings reveal a significant evolution in the understanding and application of istiḥālah in Malaysia, from a conservative approach strictly adhering to the Shāfi'ī school in the early 2000s, to a more accommodative approach referencing the Ḥanafī and Mālikī schools in the 2010s and beyond, particularly in the contexts of alcohol, gelatin, and pharmaceutical substances. This evolution has been driven by the demands of the global halal industry, advancements in processing technology, and the increasing acceptance of the maqāṣid al-syarī'ah approach in Malaysian fatwa methodology.

Keywords: *istiḥālah, Malaysian fatwa, halal, pharmaceutical, transformation of impure substances*

© The Author(s). This article is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0). Reuse and adaptation are permitted, provided appropriate credit is given to the author(s) and source, a licence link is provided, and any changes made are indicated.

Abstrak

Konsep *istihālah*, iaitu transformasi bahan najis atau haram menjadi suatu bahan baharu yang suci melalui perubahan sifat fiziko-kimia, merupakan salah satu instrumen fiqh klasik yang semakin signifikan dalam konteks industri halal moden. Malaysia, sebagai peneraju global dalam ekosistem pensijilan halal, telah mengeluarkan pelbagai fatwa yang melibatkan aplikasi konsep *istihālah* sepanjang tempoh 2000 hingga 2025, merangkumi sektor makanan, farmaseutikal, kosmetik, dan bahan gunaan harian. Namun demikian, belum terdapat kajian sistematik yang menganalisis evolusi pemahaman dan aplikasi konsep ini dalam fatwa-fatwa Malaysia secara longitudinal. Kajian ini bertujuan untuk: (i) mengenal pasti dan menganalisis fatwa-fatwa Malaysia di peringkat kebangsaan dan negeri yang melibatkan konsep *istihālah* dalam tempoh 25 tahun; (ii) mengkaji evolusi definisi, kriteria, dan aplikasi *istihālah* dalam keputusan fatwa tersebut; (iii) membandingkan pendekatan Jawatankuasa Fatwa Kebangsaan dengan fatwa negeri-negeri terpilih; dan (iv) menilai implikasi evolusi konsep ini terhadap industri halal dan perundangan Islam di Malaysia. Kajian ini menggunakan pendekatan analisis kandungan kualitatif terhadap dokumen fatwa yang diperoleh daripada portal e-Fatwa JAKIM, keputusan Muzakarah Jawatankuasa Fatwa Majlis Kebangsaan Bagi Hal Ehwal Ugama Islam Malaysia, serta fatwa-fatwa negeri yang berkaitan. Dapatan kajian menunjukkan bahawa terdapat evolusi yang signifikan dalam pemahaman dan aplikasi *istihālah* di Malaysia, daripada pendekatan konservatif yang ketat berpegang kepada mazhab Syāfi'ī pada awal dekad 2000-an, kepada pendekatan yang lebih akomodatif dengan merujuk pandangan mazhab Hanafi dan Mālikī pada dekad 2010-an dan seterusnya, terutamanya dalam konteks alkohol, gelatin, dan bahan farmaseutikal. Evolusi ini dipacu oleh keperluan industri halal global, perkembangan teknologi pemprosesan, dan pendekatan *maqāṣid al-syarī'ah* yang semakin diterima dalam metodologi fatwa Malaysia.

Kata kunci: *istihālah*, fatwa Malaysia, halal, farmaseutikal, transformasi bahan najis

PENGENALAN

Perkembangan pesat industri halal global telah menimbulkan pelbagai persoalan fiqh yang memerlukan jawapan yang bersifat kontekstual, saintifik, dan praktikal. Salah satu persoalan yang paling fundamental dan berulang ialah berkenaan status bahan-bahan yang telah mengalami proses transformasi fiziko-kimia daripada keadaan asalnya yang najis atau haram kepada suatu bentuk baharu. Persoalan ini berkait langsung dengan konsep *istihālah* (*al-istihālah*) dalam fiqh Islam, iaitu suatu konsep yang telah dibahasakan oleh para fuqaha klasik sejak berabad lamanya tetapi kini memperoleh relevansi baharu yang amat signifikan dalam konteks pemprosesan makanan moden, pengeluaran farmaseutikal, serta penghasilan produk kosmetik dan bahan gunaan harian (Yusof et. al, 2022; Zulfaqar Mamat, 2019).

Malaysia menempati kedudukan yang unik dan strategik dalam wacana ini. Sebagai negara yang diiktiraf secara meluas sebagai peneraju global dalam ekosistem pensijilan halal dengan penubuhan Jabatan Kemajuan Islam Malaysia (JAKIM) sebagai badan persijilan halal yang berwibawa, pembangunan standard MS 1500 dan MS 2424, serta pelbagai inisiatif industri halal Malaysia berdepan dengan tanggungjawab untuk memformulasikan keputusan fiqh yang bukan sahaja bersandarkan kepada tradisi mazhab yang kukuh, tetapi juga responsif terhadap realiti saintifik dan keperluan industri kontemporari (Ramli et. al, 2012; Zulfaqar Mamat, 2019; Halim & Salleh, 2012).

Dalam konteks pentadbiran Islam Malaysia, fatwa merupakan instrumen perundangan yang penting dalam menentukan hukum syarak terhadap sesuatu isu. Penyelarasan panduan hukum sebelum fatwa di Malaysia dikeluarkan melalui Muzakarah Jawatankuasa Fatwa Majlis Kebangsaan Bagi Hal Ehwal Ugama Islam Malaysia (selepas ini dirujuk sebagai Jawatankuasa

Fatwa Kebangsaan) yang beroperasi di bawah naungan JAKIM. Setelah itu peranan pengeluaran fatwa dimainkan oleh Jawatankuasa Fatwa negeri-negeri yang beroperasi di bawah Majlis Agama Islam negeri masing-masing. Struktur federalisme ini, yang menjadikan hal ehwal Islam berada di bawah bidang kuasa negeri mengikut Jadual Kesembilan Perlembagaan Persekutuan, menyebabkan variasi dalam pendekatan fatwa antara negeri walaupun terdapat mekanisme penyelarasan melalui Jawatankuasa Fatwa Kebangsaan ((Ahmad, Hasan & Mohd Kashim, 2017; Zulfaqar Mamat, 2019). Dalam konteks rantau Asia Tenggara, pendekatan fatwa Malaysia sering dibandingkan dengan pendekatan Brunei melalui Jabatan Mufti Kerajaan, Brunei berdasarkan Majelis Ulama Indonesia (MUI), dan Majlis Ugama Islam Singapura (MUIS) di Singapura khususnya dalam isu-isu bersangkutan industri halal makanan dan farmaseutikal (Mustapa et al., 2025).

KAJIAN LITERATUR

Definisi Istihālāh dalam Fiqh Klasik

Secara etimologi, perkataan istihālāh berasal daripada kata dasar Arab ḥāla yang bermaksud berubah atau beralih daripada satu keadaan kepada keadaan yang lain (al-Ma'aniy, 2026). Dalam terminologi fiqh, istihālāh merujuk kepada transformasi sesuatu bahan najis atau haram menjadi suatu bahan baharu yang berbeza sifat-sifatnya daripada bahan asal, sehingga bahan baharu tersebut dianggap telah berubah hakikatnya dan terlepas daripada hukum asal (Ibn 'Ābidīn, 1992; al-Hisni, 1991).

Konsep istihālāh telah menjadi titik perselisihan yang penting antara mazhab-mazhab fiqh utama. Para fuqaha secara umumnya terbahagi kepada dua pendekatan utama (Hashim et. al, 2016; Zulfaqar Mamat, 2019):

Pendekatan Pertama

Mazhab Ḥanafī dan Mālikī. Kedua-dua mazhab ini menerima istihālāh sebagai mekanisme penyucian yang sah. Menurut pandangan ini, apabila sesuatu bahan najis mengalami transformasi yang menyeluruh sehingga berubah hakikat, nama, dan sifat-sifatnya, maka bahan baharu yang terhasil adalah suci dan halal digunakan (Al-Kāsānī, 1986; Ibn Rushd, 1995; Zuhaili, 1985).

Pendekatan Kedua

Mazhab Syāfi'ī dan Ḥanbalī (pandangan masyhur). Kedua-dua mazhab ini secara umumnya menolak istihālāh sebagai mekanisme pensucian, kecuali dalam kes-kes terhad yang disepakati berdasarkan nas. Imam al-Shirazi menyatakan bahawa “tidaklah bersih sesuatu najis dengan sebab istihālāh melainkan dua perkara..salah satunya kulit binatang yang disamak dan...arak apabila bertukar menjadi cuka dengan sendiri.” Namun demikian, dalam mazhab Syāfi'ī sendiri terdapat pandangan minoriti yang menerima istihālāh secara lebih luas (Al-Nawawī, t.t.; Ibn Qudāmah, t.t.).

Dalam wacana kontemporari, perbahasan tentang istihālāh sering kali dihubungkan secara khusus dengan konsep istihālāh tammah (transformasi sempurna), iaitu transformasi yang merangkumi tiga bentuk perubahan utama: perubahan sifat fizikal, perubahan komponen kimia, atau gabungan kedua-duanya (Ab Latiff et. al, 2024; Jamaludin, 2012). Konsep ini sering dikaitkan pula dengan konsep istihlāk iaitu keadaan apabila bahan najis atau haram

bercampur dengan bahan suci yang kuantitinya jauh lebih banyak sehingga kesan bahan najis atau haram tersebut tidak lagi dapat dikesan melalui warna, bau dan rasa yang menurut Ibn Taymiyyah, sebagai sebahagian daripada *istihālah* (Ab Latiff et. al, 2024). Perbezaan konseptual antara *istihālah* yang melibatkan transformasi hakiki dan *istihlāk* yang melibatkan pelarutan, pencampuran atau pencairan dalam bahan yang dominan sehingga kesan asal (warna, bau dan rasa) menjadi penting dalam menilai status bahan farmaseutikal, khususnya bahan aktif (API), eksipien, dan bahan bantu pemprosesan yang melalui rantai pemurnian berperingkat.

***Istihālah* dalam Konteks Fatwa Kontemporari**

Perbincangan mengenai *istihālah* telah memperoleh momentum baharu dalam konteks kontemporari disebabkan beberapa faktor. Pertama, kemajuan sains dan teknologi pemprosesan moden telah membolehkan transformasi bahan pada tahap molekular yang tidak pernah dibayangkan oleh fuqaha klasik (Yusof et. al, 2022). Kedua, globalisasi rantai bekalan makanan dan farmaseutikal menjadikan hampir mustahil untuk mengelakkan sepenuhnya penggunaan bahan-bahan yang berasal daripada sumber yang meragukan (Ramli et. al, 2012; Jamaludin et al., 2011; Mustapa et al., 2025). Ketiga, pertumbuhan industri halal global menuntut kejelasan hukum berkenaan status bahan-bahan yang telah diproses, terutamanya apabila negara-negara pengimport bergantung pada produk daripada negara minoriti Muslim ((Hashim et. al, 2016; Zulfaqar Mamat, 2019; Mustapa et al., 2025).

Dalam konteks farmaseutikal khususnya, perbincangan *istihālah* tidak boleh dipisahkan daripada isu-isu Syariah yang berkaitan dengan tiga kategori bahan kritikal, iaitu bahan dadah (*drug*), gelatin, dan alkohol, kerana ketiga-tiga kategori ini paling kerap menimbulkan persoalan halal-haram dalam produk farmaseutikal moden (Ab. Halim et al., 2014). Bagi bahan dadah, keputusan Majlis Raja-Raja dalam mesyuarat ke-126 (1983) telah menetapkan bahawa penyalahgunaan dadah adalah haram menurut syarak, sebaliknya penggunaan dadah bagi tujuan perubatan diharuskan dengan syarat ia dilaksanakan di bawah arahan dan nasihat doktor serta dalam kadar yang ditetapkan, berdasarkan kaedah fiqh *al-ḍarūrāt tubīḥ al-maḥzūrāt* (Ab. Halim et al., 2014). Kerumitan isu farmaseutikal ini diperkukuhkan pula oleh fakta bahawa Malaysia bergantung dengan ketara kepada produk farmaseutikal yang diimport, yang sebahagian besarnya tidak diketahui status halalnya pada peringkat awal pembangunan ekosistem halal farmaseutikal negara suatu jurang yang akhirnya mendorong pembangunan standard khusus halal farmaseutikal di Malaysia (Ab. Latiff, 2017).

Rumusannya, ketetapan hukum Islam dan fatwa di Malaysia sentiasa berkembang seiring dengan kemajuan teknologi perubatan, bioteknologi, pengeluaran makanan komersil, dan sains gunaan. Secara umumnya, penentuan hukum oleh institusi fatwa, seperti Muzakarah Jawatankuasa Fatwa Majlis Kebangsaan Bagi Hal Ehwal Ugama Islam Malaysia (MKI) serta Jawatankuasa Fatwa Negeri, amat menitikberatkan prinsip pemeliharaan nyawa (*hiḏ al-nafs*), penolakan kemudaratan (*daḡ al-darar*), keringanan akibat kesukaran (*masyaqqah*), dan status kebersihan asal sesuatu bahan.

Bioteknologi dan Pengubahsuaian Genetik Makanan (GM Food)

Penggunaan teknologi moden dalam rantai makanan seperti Makanan Terubahsuai Genetik (Genetic Modified Food) diputuskan berasaskan prinsip kehalalan sumber dan ketiadaan kesan buruk kepada hidupan. Muzakarah Jawatankuasa Fatwa MKI (2011) menjelaskan bahawa

pengubahan genetik yang melibatkan pemindahan gen halal atau haram daripada haiwan mahupun tanaman untuk tujuan makanan atau perubatan adalah dilarang sekiranya menggunakan bahan haram serta memudaratkan manusia dan alam sekitar. Walau bagaimanapun, penggunaan haiwan ternakan halal adalah dibenarkan dengan syarat disembelih mengikut syarak. Selari dengan pandangan tersebut, Jawatankuasa Fatwa Negeri Sembilan (2019) menetapkan bahawa pemakanan GM Food adalah harus sekiranya menggunakan bahan halal, tidak memudaratkan, serta membolehkan penggunaannya jika kemudatan tersebut tidak dapat dipastikan berdasarkan kaedah fikah yang melihat kepada kewujudan kemudatan ('illah) tersebut. Selagi mana haiwan bersumberkan selain babi, anjing, atau binatang haram disembelih mengikut syarak, unsur keturunannya dalam GM Food adalah halal.

Industri Perubatan, Vaksin, dan Farmaseutikal

Sektor farmaseutikal sering berhadapan dengan isu penggunaan bahan kritikal seperti gelatin dan unsur babi. Dalam isu kapsul ubat, Muzakarah Jawatankuasa Fatwa MKI (1984) memberikan kelonggaran hukum (ruhsah) dengan mengharuskan penggunaan gelatin dalam ubat-ubatan atas faktor darurat semasa. Namun, keharusan ini akan terbatal sekiranya alternatif bahan halal yang mempunyai fungsi kawalan kerosakan ubat yang sama telah dijumpai di pasaran. Sebaliknya, bagi kes bioteknologi perubatan spesifik seperti Vaksin BioThrax dan Vaksin RotaTeg yang dikesan menggunakan unsur babi, Muzakarah Jawatankuasa Fatwa MKI (2008) memutuskan hukum tidak membenarkan penggunaannya. Larangan ini dikeluarkan atas alasan situasi semasa ubat berkenaan dinilai sebagai tidak darurat, kewujudan alternatif ubat lain tanpa unsur babi, serta ketiadaan data sokongan kuat yang membuktikan keperluan kritikal rakyat Malaysia terhadap kedua-dua vaksin tersebut.

Sumber Alternatif Organik dan Bahan Komersil (Cochineal & Cordyceps)

Penggunaan bahan daripada kategori serangga dan kulat dinilai berdasarkan sifat fizikal cecair tubuh dan cara penghasilannya. Bagi bahan pewarna cochineal (karmine) yang dihasilkan daripada kumbang betina, Muzakarah Jawatankuasa Fatwa MKI (2012) mengharuskan penggunaannya dalam makanan, minuman, dan barang guna. Hukum ini bersandarkan hujah konsensus ulama (Jumhur Fuqaha') bahawa bangkai serangga yang darahnya tidak mengalir (seperti serangga cochineal) adalah suci, di samping pematuhan piawaian Amalan Pengilangan Yang Baik (GMP) dan had keselamatan Kementerian Kesihatan Malaysia.

Sementara itu, penggunaan kulat Cordyceps Sinensis dalam ubat tradisional dan makanan kesihatan turut diharuskan oleh Muzakarah Jawatankuasa Fatwa MKI (2014). Walaupun ia bersifat endoparasitoid yang membunuh larva ubat sebagai perumahannya, ulat dikategorikan sebagai binatang yang tidak mengalirkan darah dan tidak menajiskan. Malah, bagi Cordyceps Sinensis jenis makmal, medium pembiakannya yang menggunakan tumbuh-tumbuhan mengekalkan status keharusannya, kecuali jika terbukti proses makmal tersebut menggunakan medium pembiakan daripada bahan haram.

Kaedah Pemprosesan Produk Komersil dan Isu Kenajisan

Kajian hukum juga menyentuh aspek kesukaran atau masyaqqah dalam pembuatan berskala besar serta perubahan sifat kimia bahan. Dalam industri pemprosesan minyak ikan komersil berskala besar, Muzakarah Jawatankuasa Fatwa MKI (2015) memutuskan bahawa minyak ikan yang diproses tanpa dibuang perut atau najisnya adalah suci dan halal dimakan. Keputusan ini

mengambil kira pandangan ulama al-Ramli RH dan Ibn Hajar RH mengenai kesucian kandungan perut ikan, faktor kesukaran memproses ribuan tan ikan secara individu, jaminan keselamatan makanan berasaskan standard ketat semasa, serta manfaat kesihatannya kepada manusia.

Bagi produk hiasan dan peralatan rumah berasaskan abu tulang haiwan atau bone china, Muzakarah Jawatankuasa Fatwa MKI (2012) menetapkan bahawa produk yang menggunakan abu tulang haiwan tidak halal atau haiwan halal tetapi tidak disembelih mengikut syarak adalah tidak diharuskan. Mengikut mazhab Syafi'i, sifat kenajisan haiwan seperti babi tetap kekal kerana proses istihalah dianggap tidak berlaku sepenuhnya, di samping ketiadaan unsur darurat untuk memiliki barangan tersebut serta risiko membuka ruang kepada penggunaan produk tidak halal yang lain. Walau bagaimanapun, barangan bone china daripada haiwan halal yang disembelih secara syarak adalah harus.

Dalam kes penuaian cuka daripada arak atau cuka wain (wine vinegar), Jawatankuasa Fatwa Negeri Selangor (2006) memutuskan bahawa hukumnya adalah haram jika proses pertukaran wain kepada cuka tersebut melibatkan perbuatan sengaja atau dicampur dengan bahan luar. Sebaliknya, jika perubahan daripada wain kepada cuka tersebut berlaku secara semula jadi iaitu tanpa campur tangan manusia, maka produk tersebut adalah halal digunakan.

Penggunaan Sumber Air Guna Semula

Kemajuan teknologi kitar semula air turut mendapat perhatian institusi fatwa. Berkenaan isu penggunaan air baru yang diproses semula daripada air sisa (Newater), Muzakarah Jawatankuasa Fatwa MKI (2002) telah memutuskan bahawa dari sudut hukum syarak, air tersebut adalah bersih dan harus untuk digunakan bagi pelbagai urusan harian.

METODOLOGI

Reka Bentuk Kajian

Kajian ini menggunakan pendekatan kualitatif dengan reka bentuk analisis kandungan dokumen. Pendekatan ini membolehkan penelitian yang mendalam dan sistematik terhadap teks-teks fatwa sebagai sumber primer, serta membolehkan pengenalan corak, tema, dan evolusi dalam penggunaan konsep fiqh sepanjang tempoh masa yang panjang.

Sumber Data

Sumber data utama kajian ini terdiri daripada:

1. Keputusan Muzakarah Jawatankuasa Fatwa Kebangsaan - Semua keputusan Muzakarah yang berkaitan secara langsung atau tidak langsung dengan konsep istihālāh dari tahun 2000 hingga 2025.
2. Fatwa-fatwa negeri iaitu fatwa-fatwa yang dikeluarkan oleh Jawatankuasa Fatwa negeri-negeri yang berkaitan dengan isu istihālāh.
3. Dokumen sokongan yang antaranya Manual Prosedur Pensijilan Halal Malaysia (MPPHM), standard Malaysia berkaitan halal (MS 1500:2019 dan MS 2424:2012), dan Garis Panduan Pensijilan Halal JAKIM tentang bahan syubhah.

Teknik Analisis Data

Data dianalisis menggunakan beberapa teknik berikut:

Pengkodan tematik. Pengkodan tematik digunakan untuk menganalisis kandungan fatwa secara sistematik dengan mengenal pasti, mengelaskan dan membandingkan tema-tema yang muncul merentas dokumen. Kaedah ini sesuai digunakan kerana kajian ini bertujuan mengenal pasti pola persamaan dan perbezaan dalam pendekatan fatwa terhadap konsep istihālah, sekali gus membolehkan analisis dilakukan secara konsisten dan teratur. Menurut Virginia Braun dan Victoria Clarke (2006; 2021), analisis tematik merupakan kaedah yang sesuai untuk mengenal pasti, menganalisis dan mentafsir pola makna dalam data kualitatif. Sehubungan itu, setiap fatwa dikodkan berdasarkan beberapa dimensi iaitu definisi istihālah yang digunakan, kriteria transformasi yang diterima, mazhab fiqh yang dirujuk, jenis bahan yang dibahaskan, hukum akhir yang dikeluarkan dan justifikasi yang diberikan.

Selain itu, analisis dibuat secara kronologi iaitu fatwa-fatwa disusun untuk mengenal pasti fasa-fasa perkembangan dan corak evolusi dari masa ke masa. Pendekatan ini dipilih bagi mengenal pasti perkembangan pemikiran hukum, perubahan pendekatan istinbat serta evolusi penggunaan konsep istihālah dalam fatwa dari semasa ke semasa. Analisis secara kronologi juga membolehkan penyelidik meneliti sama ada berlaku kesinambungan, perubahan atau pembaharuan dalam asas pengujahan dan keputusan hukum sejajar dengan perkembangan sains, teknologi dan keperluan semasa. Oleh itu, penyusunan secara kronologi membantu menjelaskan pola perkembangan fatwa secara lebih sistematik dan kontekstual. Selepas itu, analisis secara komparatif pula dengan dibuat perbandingan antara 'fatwa' di peringkat kebangsaan dan fatwa negeri, serta pendekatan yang digunakan pada fasa-fasa berbeza.

DAPATAN KAJIAN DAN PERBINCANGAN

Gambaran Umum Fatwa Berkaitan Istihālah di Malaysia (2000-2025)

Analisis kandungan mengenal pasti sejumlah fatwa dan keputusan muzakarah yang secara langsung atau tidak langsung melibatkan konsep *istihālah* dalam tempoh kajian. Fatwa-fatwa ini boleh dikategorikan kepada tujuh kluster tematik utama iaitu:

Kluster 1: Sempadan Mutlak Najis Mughallazah (Babi) dalam Istihālah

Kluster ini menunjukkan bahawa evolusi fatwa di Malaysia meletakkan sekatan mutlak terhadap bahan yang bersumberkan babi. Konsep *istihālah* (perubahan sifat kimia/fizikal) dianggap tidak berlaku atau tidak diiktiraf jika melibatkan najis *mughallazah*, sama ada dalam produk guna mahupun perubatan.

Sektor Barangan Gunaan (Bone China - 2012): Muzakarah Jawatankuasa Fatwa MKI Kali Ke-99 (4-6 Mei 2012) menegaskan bahawa berdasarkan Mazhab Syafi'i, sifat kenajisan babi masih kekal dalam produk *bone china* (abu tulang haiwan). Fatwa secara eksplisit memutuskan bahawa proses *istihālah* dianggap tidak berlaku dalam pembakaran tulang tersebut, menjadikannya tidak harus digunakan.

Sektor Perubatan Moden (Vaksin - 2008): Muzakarah Jawatankuasa Fatwa MKI Kali Ke-81 (31 Mac 2008) menolak penggunaan Vaksin BioThrax dan RotaTeq kerana menggunakan unsur babi dalam proses penghasilannya. Ketiadaan hujah *istihālah* dalam fatwa ini disokong oleh ketiadaan elemen darurat dan adanya alternatif lain.

Kluster 2: Istihālah Semulajadi berbanding Campurtangan Manusia

Kluster ini memperincikan fatwa membezakan antara perubahan sifat yang terjadi secara alami dengan perubahan yang melibatkan manipulasi atau campuran bahan luar.

Proses Penukaran Cuka (Wine Vinegar - 2006): Mesyuarat Jawatankuasa Fatwa Negeri Selangor Kali Ke-3/2006 (26-27 Jun 2006) memutuskan bahawa cuka wain adalah haram jika diproses dan dicampur dengan bahan-bahan luar. Sebaliknya, jika perubahan daripada wain kepada cuka tersebut berlaku dengan sendirinya, hukumnya adalah halal. Ini membuktikan fatwa Malaysia mengekalkan prinsip klasik Mazhab Syafi'i yang hanya menerima *istihālah semulajadi* bagi khamr.

Kluster 3: Peralihan daripada Konsep Darurat kepada Penyelidikan Saintifik

Evolusi ketara dapat dilihat apabila fatwa berkaitan ubat-ubatan mula beralih daripada sekadar bersandar kepada keharusan darurat iaitu pada fasa awal kepada penilaian bioteknologi organisma pada fasa moden.

Fasa Awal (Gelatin - 1984): Muzakarah Jawatankuasa Fatwa MKI Kali Ke-8 (24-25 September 1984) mengharuskan gelatin dalam ubat semata-mata kerana darurat pada masa tersebut. Keharusan ini bergantung pada syarat jika alternatif halal ditemui untuk menahan ubat daripada rosak, gelatin tidak lagi harus digunakan.

Fasa Moden (Kulat Cordyceps - 2014): Muzakarah Jawatankuasa Fatwa MKI Kali Ke-106 (21-22 Oktober 2014) tidak lagi menggunakan hujah darurat, sebaliknya menganalisis sifat biologi kulat endoparasitoids (Cordyceps Sinensis) yang tumbuh pada larva ulat. Alasannya ulat tidak mempunyai darah mengalir tidak menajiskan, fatwa mengharuskan ubat tradisional daripada bahan ini kerana medium asalnya dikategorikan suci.

Kluster 4: Integrasi Masyaqqah atau Kesukaran dan Standard Industri Komersial

Kluster ini memperlihatkan evolusi fatwa yang mula bertolak ansur dengan takrifan najis pada bahagian dalaman haiwan suci apabila berdepan dengan realiti pengeluaran industri berskala besar.

Pemprosesan Minyak Ikan (2015): Muzakarah Jawatankuasa Fatwa MKI Kali Ke-107 (10-11 Februari 2015) memutuskan minyak ikan komersial beribu tan yang diproses tanpa dibuang perut atau najisnya adalah suci dan halal. Fatwa mengintegrasikan pandangan ulama silam daripada Ibn Hajar RH, Ziyad RH dan al-Ramli RH yang menyucikan isi perut ikan dengan hujah moden iaitu wujud masyaqqah atau kesukaran melampau untuk membersihkannya satu persatu serta realiti industri yang mematuhi piawaian kebersihan yang ketat.

Kluster 5: Penerimaan Istihālāh Serangga dan Agen Pewarna

Fatwa di Malaysia menunjukkan keterbukaan dalam menerima pengekstrakan zat daripada hidupan mikro dan makro yang mati bersandarkan status darah organisma tersebut.

Pewarna Carmin (Cochineal - 2012): Muzakarah Jawatankuasa Fatwa MKI Kali Ke-100 (4-6 Julai 2012) mengharuskan penggunaan pewarna daripada kumbang cochineal dalam makanan, minuman, dan barang gunaan. Evolusi hujah di sini bersandarkan pandangan jumhur fuqaha' bahawa bangkai serangga yang tidak mengalir darahnya adalah suci. Oleh itu, zat pewarna yang terhasil daripadanya dikira suci dan boleh dimanfaatkan.

Kluster 6: Dimensi Baharu Istihālāh melalui Kejuruteraan Genetik (DNA)

Teknologi pemindahan gen (DNA) memaksa konsep istihālāh berevolusi daripada penilaian rupa fizikal luaran kepada penilaian rupa peringkat mikroskopik iaitu sumber asal gen.

Makanan Terubahsuai Genetik / GM Food (2011 & 2019): Ketetapan MKI Kali Ke-95 (2011) dan Jawatankuasa Fatwa Negeri Sembilan Bil. 6/2019 bersetuju bahawa GM Food adalah harus. Walau bagaimanapun, takrifan istihālāh genetik ini disekat dengan ketat iaitu pemindahan gen daripada haiwan yang diharamkan seperti babi dan anjing adalah dilarang sama sekali. Gen hanya boleh diambil daripada sumber yang halal iaitu haiwan halal disembelih mengikut syarak serta tidak memudaratkan.

Kluster 7: Transformasi Total melalui Teknologi Rawatan Air

Kluster ini menunjukkan pengiktirafan fatwa terhadap keupayaan teknologi moden yang berupaya mengubah status air mutanajjis (tercemar) kepada air mutlak (suci).

Air Kitar Semula (Newater - 2002): Muzakarah Jawatankuasa Fatwa MKI (2002) memutuskan bahawa air kitar semula Newater adalah bersih dan harus digunakan dari sudut syarak. Ini merupakan contoh evolusi istihālāh fizikal-kimia yang lengkap iaitu proses rawatan teknologi tinggi berjaya melenyapkan sifat sisa najis asal sehingga menghasilkan air yang suci sepenuhnya.

Rumusan Evolusi Tematik

Melalui kluster-kluster di atas, Evolusi Konsep Istihālāh dalam Fatwa Malaysia terbukti telah bergerak daripada sekadar mengguna pakai kaedah pelepasan darurat (1984) kepada kaedah penilaian sains yang sistematik. Badan fatwa Malaysia mengiktiraf istihālāh yang melibatkan perubahan air sisa (2002), penukaran zat serangga dan kulat (2012, 2014), dan urf industri komersial (2015). Walau bagaimanapun, fatwa Malaysia secara konsisten membina benteng sekatan mutlak terhadap unsur babi dan anjing (2008, 2011, 2012, 2019), di mana dalam isu najis mughallazah ini, konsep istihālāh langsung tidak diiktiraf demi memelihara ketat prinsip Mazhab Syafi'i.

Fasa I (2000-2009): Pendekatan Asal dan Dominasi Mazhab Syāfi'ī

Pada fasa awal tempoh kajian, fatwa-fatwa Malaysia berkenaan isu-isu yang melibatkan *istihālāh* secara dominan mengambil pendekatan yang konservatif dan ketat berpegang kepada pandangan masyhur mazhab Syāfi'ī. Ciri-ciri utama fasa ini termasuk:

Pertama, ketiadaan rujukan eksplisit kepada istilah *istihālah*. Analisis menunjukkan bahawa fatwa-fatwa dalam tempoh ini jarang menggunakan istilah *istihālah* secara eksplisit. Sebaliknya, perbincangan tertumpu kepada status bahan dari segi najis atau suci berdasarkan sumber asalnya. Berikan huraian lanjut dan contohnya.

Kedua, prinsip *istiṣhāb* sebagai kaedah dominan. Pendekatan yang lazim digunakan ialah prinsip *istiṣhāb* iaitu kekalnya hukum asal sesuatu sehingga terdapat dalil yang jelas mengubahnya.

Ketiga, pendekatan ketat terhadap alkohol. Keputusan Muzakarah Jawatankuasa Fatwa Kebangsaan berkenaan alkohol pada fasa ini menetapkan pendekatan yang ketat, seperti yang dapat dilihat dalam Muzakarah Kali Ke-73 (2006) berkenaan hukum cuka wain (*wine vinegar*) yang mengharamkan cuka wain yang diproses dan dicampur dengan bahan luar, dan hanya membenarkan perubahan yang berlaku dengan sendirinya (Jawatankuasa Fatwa Selangor, 2006). Pendekatan konservatif yang serupa kemudiannya turut diadaptasi di peringkat negeri, sebagaimana fatwa Jawatankuasa Fatwa Negeri Johor (2010) yang menetapkan had etil alkohol atau nama lainnya etanol dalam makanan tidak melebihi 0.01% i/i yang jauh lebih ketat berbanding kadar nasional yang ditetapkan kemudiannya (Mohamad et. al, 2023).

Keempat, pendirian ketat terhadap gelatin khinzir. Fatwa-fatwa dalam tempoh ini secara konsisten mengekalkan pandangan bahawa gelatin yang berasal daripada khinzir adalah najis dan haram, walaupun terdapat pengecualian darurat seperti dalam keputusan Muzakarah Kali Ke-6 (1983) berkenaan penyuntikan highly purified insulin daripada babi dan Muzakarah Kali Ke-8 (1984) berkenaan gelatin dalam ubat (Zulfaqar Mamat, 2019, 2021).

Secara khususnya, Muzakarah Jawatankuasa Fatwa Kebangsaan Kali Ke-8 (1984) telah membincangkan secara terperinci status gelatin dalam ubat, dengan memutuskan bahawa penggunaan gelatin dalam ubat adalah diharuskan atas dasar darurat semata-mata, dan menjadi haram sekiranya terdapat bahan halal yang boleh menggantikannya (Ab. Halim et al., 2014). Pada peringkat ini, perbezaan antara gelatin Jenis A (yang dihasilkan daripada kulit khinzir, terutamanya yang dikeluarkan di Amerika Syarikat) dan gelatin Jenis B (yang dihasilkan daripada tulang dan kulit lembu, lazim di Eropah) telah mula dikenal pasti, walaupun status halal gelatin Jenis B masih bergantung pada kaedah penyembelihan haiwan sumber mengikut hukum syarak (Ab. Halim et al., 2014). Tiga syarat utama bagi pengecualian darurat dalam penggunaan bahan haram sebagai ubat turut diformalisasikan pada tempoh ini menerusi Garis Panduan Bersama Kawalan Ubat-Ubatan dalam Islam (MABIMS), iaitu: (a) tidak terdapat atau sukar mendapatkan bahan halal yang setara; (b) penggunaan bahan berkenaan hendaklah di bawah arahan dan nasihat doktor; dan (c) pengambilan ubat daripada bahan haram hendaklah sekadar yang diperlukan sahaja (Ab. Latiff, 2017; Ab Latiff, Zakaria & Man, 2024). Pendekatan ini mencerminkan kombinasi prinsip *istiṣhāb* dengan prinsip *darūrah* yang bersifat terhad dan bersyarat, dan belum lagi menerima konsep *istihālah* sebagai mekanisme pensucian dalam pemprosesan farmaseutikal.

Fasa II (2010-2019): Fasa Transisi dan Permulaan Akomodasi

Dekad kedua tempoh kajian menyaksikan perubahan yang signifikan dalam pendekatan fatwa Malaysia terhadap isu-isu yang melibatkan *istihālah*.

Pertama, penggunaan istilah *istihālāh* secara eksplisit. Berbeza dengan Fasa I, keputusan muzakarah dan fatwa dalam tempoh ini mula menggunakan istilah *istihālāh* secara langsung dan membincangkannya sebagai satu konsep yang perlu ditangani secara khusus.

Kedua, penjelasan lanjut berkenaan alkohol. Muzakarah Jawatankuasa Fatwa Kebangsaan telah mengeluarkan keputusan yang lebih terperinci berkenaan status alkohol dalam makanan, minuman, perisa, dan pewarna, termasuk fatwa berkenaan penggunaan air baru (NEWater) pada Muzakarah Kali Ke-53 (2002) yang mengiktirafnya sebagai bersih (Zulfaqar Mamat, 2019). Yang paling penting, Muzakarah Jawatankuasa Fatwa Kebangsaan (2011) berkenaan "Alkohol Dalam Makanan, Minuman, Pewangi dan Ubat-Ubatan" telah menetapkan kadar etanol semula jadi tidak melebihi 1% i/i bagi minuman ringan dan 0.5% i/i bagi perisa dan pewarna pewarna (Mohamad et. al, 2023). Kadar ini lebih akomodatif berbanding pendekatan Brunei yang mengekalkan 0.00% bagi etanol industri tetapi membenarkan etanol semula jadi pada tahap tidak memabukkan, manakala MUIS membenarkan 0.5% pada perisa dan 0.1% pada produk akhir, dan MUI tiada had khusus untuk etanol industri dalam makanan asalkan tidak memudaratkan (Mustapa et al., 2025).

Ketiga, perbincangan berkenaan gelatin dan bahan derivatif. Fasa ini menyaksikan perbincangan yang lebih nuansa berkenaan gelatin, sebagaimana terlihat dalam Muzakarah Kali Ke-81 (2008) yang mengharamkan vaksin Biothrax dan Rotateq atas dasar ketiadaan darurat dan kewujudan alternatif, Muzakarah Kali Ke-99 (2012) yang mengharamkan peralatan bone china berasaskan abu tulang haiwan tidak halal kerana mempertahankan pandangan *istihālāh* tidak berlaku menurut mazhab Syāfi'ī, serta Muzakarah Kali Ke-106 (2014) yang mengharuskan penggunaan *cordyceps sinensis* dalam ubat tradisional (Zulfaqar Mamat, 2019, 2021). Berbanding dengan pendirian Malaysia yang konservatif terhadap bone china, MUIS Singapura (2020) mengambil pendekatan berbeza dengan membenarkan peralatan bone china tanpa mengira asal-usulnya kerana berpandangan bahawa sifat tulang telah berubah dan bercampur dengan tanah liat iaitu satu pendekatan yang lebih dekat dengan pandangan *istihālāh* mazhab Hanafi (Mustapa et al., 2025, Islamic Religious Council of Singapore, 2020).

Keempat, permulaan rujukan kepada pandangan mazhab lain. Dapatan yang paling penting pada fasa II ialah permulaan rujukan kepada pandangan mazhab Hanafi dan Mālikī mengenai *istihālāh* dalam kertas kerja dan justifikasi fatwa (Zulfaqar Mamat, 2019, 2021). Berikan huraian lanjut dan contohnya.

Kelima, pengukuhan rangka kerja institusional menerusi standard halal khusus farmaseutikal. Tempoh ini menyaksikan satu perkembangan institusional yang paling signifikan iaitu pengenalan *Malaysian Standard MS 2424:2012 Halal Pharmaceuticals – General Guidelines* sebagai standard khusus untuk produk farmaseutikal halal, menjadikan Malaysia sebagai negara pertama di dunia yang membangun dan mengeluarkan pensijilan halal terhadap produk farmaseutikal berdasarkan suatu standard khusus (Ab. Latiff, 2017). Sebelum pengenalan standard ini, *Malaysian Standard MS 1500:2009* yang dibangunkan untuk produk makanan telah digunakan sebagai rujukan bagi pensijilan halal farmaseutikal. Pendekatan ini dianggap tidak relevan kerana pemprosesan farmaseutikal mempunyai keperluan teknikal yang berbeza daripada pemprosesan makanan (Ab. Latiff, 2017). Impak pengenalan MS 2424:2012 ini dapat dilihat dari segi pertumbuhan industri iaitu daripada hanya kira-kira 30 buah syarikat farmaseutikal yang memiliki sijil halal sebelum 2012, jumlah ini bertambah kepada lebih 70 buah syarikat menjelang 2014 yang berjaya memperoleh Sijil Pengesahan Halal Malaysia (SPHM) bagi kategori produk suplemen kesihatan, ubat tradisional, dan ubat *Over-The-Counter* (OTC). Pada Ogos 2016, kategori produk farmaseutikal yang mengandungi racun

berjadual A turut dibuka untuk pensijilan halal (Ab. Latiff, 2017). Standard ini juga menetapkan keperluan teknikal seperti Halal Assurance System, kepatuhan kepada *Pharmaceutical Inspection Co-operation Scheme* (PIC/S) *Good Manufacturing Practice*, serta protokol samak (*ritual cleansing*) bagi peralatan yang tercemar *najis al-mughallazah* (Ab. Halim et al., 2014; Ab. Latiff, 2017).

Jadual 1: Perbandingan Pendekatan Fatwa — Fasa I dan Fasa II

Aspek	Fasa I (2000-2009) vs Fasa II (2010-2019)
Penggunaan istilah istiḥālāh	Jarang dan implisit → Semakin eksplisit
Mazhab rujukan utama	Syāfi'ī sahaja → Syāfi'ī (utama), rujukan kepada Ḥanafī dan Mālikī
Pendekatan dominan	Berfokus kepada sumber → Mula mempertimbangkan hasil akhir
Kaedah ijtiḥād	Istiḥāb, ijtiḥād intiqā'ī iaitu memilih pendapat yang dianggap paling kuat daripada pendapat-pendapat yang terdapat dalam perbendaharaan fiqh untuk tujuan fatwa atau al-qada' → Ijtiḥād intiqā'ī dengan elemen untuk memilih pandangan yang lebih baik mengikut keadaan (takhayyur)
Konteks utama	Alkohol, daging → Alkohol, gelatin, farmaseutikal

Fasa III (2020-2025): Pendekatan Pragmatik dan Penerimaan Maqāṣid

Fasa ketiga tempoh kajian, yang bermula sekitar tahun 2020, menunjukkan perubahan yang lebih ketara dalam pendekatan fatwa Malaysia terhadap istiḥālāh. Pertama, impak pandemik COVID-19. Pandemik COVID-19 pada tahun 2020-2021 telah memaksa badan-badan fatwa untuk memberikan respons yang cepat dan pragmatik terhadap isu vaksinasi. Vaksin-vaksin COVID-19, termasuk yang menggunakan enzim derivatif khinzir dalam proses pengeluarannya, menjadi isu yang memerlukan kejelasan hukum segera. Senario serupa juga dapat dilihat dalam kes ubat antikoagulan Low Molecular Weight Heparin (LMWH/Clexane) yang menggunakan mukosa usus khinzir sebagai bahan asas, di mana proses oksidasi hilangkan warna (decolorisasi) dan mendapatkan bahan (precipitation) menghilangkan DNA berasaskan babi dan mewujudkan istiḥālāh tāmīmah serta istiḥlāk (Yusof et. al, 2022). Dalam konteks COVID-19, peningkatan kes thromboembolism vena (VTE) dalam kalangan ibu mengandung yang dijangkiti COVID-19 telah menjadikan LMWH sebagai keperluan klinikal yang mendesak, sekali gus menuntut institusi fatwa Malaysia mempertimbangkan semula kedudukan ḥājah (keperluan) yang setara dengan ḍarūrah, berdasarkan qā'idah fiqhiyyah al-ḥājah tunazzal manzilah al-ḍarūrah iaitu keperluan mengambil tempat darurat (Yusof et. al, 2022).

Kedua, kematangan ekosistem halal farmaseutikal. Dekad 2020-an menyaksikan peningkatan signifikan dalam usaha Malaysia untuk membangunkan ekosistem halal farmaseutikal yang komprehensif, di mana Standard MS 2424:2012 (P) — Halal Pharmaceuticals: General Guidelines — menjadi sandaran utama dalam menetapkan keperluan asas seperti Halal Assurance System, Good Manufacturing Practice (GMP), serta protokol samak untuk najis al-mughallazah (Ramli et. al, 2012; Zulfaqar Mamat, 2019).

Sebagai kesinambungan kepada perkembangan ini, Malaysian Standard MS 2424:2019 Halal Pharmaceuticals – General Requirements (First Revision) telah dikeluarkan dengan memperluaskan skop dan kriteria untuk merangkumi produk vaksin, mencerminkan respons Malaysia terhadap keperluan industri vaksin halal yang semakin mendesak terutamanya dalam

konteks pandemik dan keperluan keselamatan kesihatan awam (Ab Latiff et.al, 2024). Berhubung dengan ini, satu rangka kerja konseptual telah dicadangkan untuk mengoperasikan pensijilan halal vaksin di Malaysia, yang merangkumi tujuh prinsip syariah yang saling melengkapi: (i) prinsip bahan halal (halal substances); (ii) prinsip darūrah; (iii) prinsip masalah dengan tiga kategorinya iaitu darūriyyah, hājiyyah, dan taḥsīniyyah; (iv) prinsip ihtiyāt; (v) prinsip istihālāh tammah; (vi) prinsip istihlāk; dan (vii) prinsip fatwa Malaysia (Ab Latiff et.al, 2024). Rangka kerja tujuh prinsip ini melambangkan pendewasaan metodologi fatwa Malaysia daripada bergantung kepada satu prinsip dominan (seperti istishāb pada Fasa I) kepada pendekatan multi-prinsip yang mengintegrasikan dimensi syariah, saintifik, dan institusional secara serentak; sekaligus mengukuhkan kedudukan istihālāh tammah dan istihlāk sebagai prinsip yang diiktiraf secara formal dalam wacana fatwa halal Malaysia pada Fasa III.

Ketiga, pengaruh wacana fiqh antarabangsa. Keputusan-keputusan yang dikeluarkan oleh badan-badan fiqh antarabangsa, seperti Majlis Eropah untuk Penyelidikan dan Fatwa (European Council for Fatwa and Research) yang menerima konsep transformasi kimia dalam Fatwa (34) berhubung E-numbers, telah memberikan legitimasi dan ruang yang lebih luas kepada fatwa Malaysia (Zulfaqr Mamat, 2021). Selain itu, pandangan Majma' al-Fiqhiyy al-Islāmiyy li al-Rābitah al-Ālamiyy al-Islāmiyy (2003), Majma' al-Fiqhiyy al-Islāmiyy al-Duwalīyy (2015), Dār al-Iftā' al-Misriyyah (2014), MUIS Singapura, serta fatwa peribadi Syekh Dr Wahbah al-Zuhayli (2015) berkenaan LMWH memperlihatkan kepelbagaian pendekatan yang sebahagiannya berpegang kepada istihālāh tammah, sebahagian lain kepada gabungan darūrah dan hājah, sementara MNFC Malaysia kekal pada pendekatan istishāb dengan hujah kewujudan alternatif halal (Yusof et. al, 2022). Perbandingan serantau dengan Brunei, Indonesia (MUI), dan Singapura (MUIS) juga menunjukkan piawaian halal yang tidak konsisten yang menimbulkan cabaran dalam perdagangan rentas sempadan (Mustapa et al., 2025).

Keempat, pendekatan maqāsid al-syarī'ah yang semakin dominan. Perkembangan yang paling signifikan pada Fasa III ialah peningkatan penggunaan pendekatan maqāsid al-syarī'ah sebagai kerangka tambahan dalam pengeluaran fatwa (Al-Qaraḍāwī, 2004; Yusof et. al, 2022; Mohamad et. al, 2023).

Jadual 2: Evolusi Pendekatan *Istihālāh* dalam Fatwa Malaysia - Ringkasan Tiga Fasa

Dimensi	Fasa (2000-2009)	I Fasa (2010-2019)	II Fasa (2020-2025)	III
Posisi terhadap istihālāh Mazhab rujukan	Penolakan umum (ikut Syāfi'ī) Syāfi'ī sahaja	Perbincangan terbuka, akomodasi terhadap Syāfi'ī utama + rujukan lain	Penerimaan bersyarat + Pelbagai mazhab dan elemen maqāsid	
Peranan sains	Minimum	Mula dirujuk	Integral dalam penilaian	
Pendekatan penilaian Kaedah ijtihad	Berasaskan sumber <i>Intiqā'ī</i> (Syāfi'ī)	Campuran sumber-hasil <i>Intiqā'ī</i> + <i>takhayyur</i>	Berasaskan proses dan hasil <i>Intiqā'ī</i> + <i>jamā'ī</i> + maqāsid	
Konteks pemacu	Tradisi mazhab	Pertumbuhan industri halal	Pandemi, farmaseutikal, globalisasi	
Status isu alkohol	Ketat, sentrik sumber-	Mula akomodatif	Pragmatik, sentrik	hasil-

Jadual ini menunjukkan perkembangan pendekatan hukum terhadap konsep istiḥālah dalam tiga fasa masa, iaitu Fasa I (2000–2009), Fasa II (2010–2019) dan Fasa III (2020–2025). Umumnya, jadual ini memperlihatkan perubahan daripada pendekatan yang ketat dan berasaskan mazhab Syāfi'ī secara dominan kepada pendekatan yang lebih terbuka, bersyarat, serta mengambil kira sains, maqāsid syariah dan realiti industri semasa.

Posisi Terhadap Istiḥālah

Pada Fasa I (2000–2009), posisi terhadap istiḥālah adalah berbentuk penolakan umum, selaras dengan pendekatan tradisional mazhab Syāfi'ī. Dalam fasa ini, perubahan sesuatu bahan najis atau haram kepada bentuk lain belum diterima secara luas sebagai asas untuk mengubah status hukum bahan tersebut.

Pada Fasa II (2010–2019), perbincangan menjadi lebih terbuka. Konsep istiḥālah mula dibincangkan dengan lebih luas, khususnya apabila timbul keperluan dalam industri halal, makanan, kosmetik dan farmaseutikal. Namun penerimaannya masih terhad dan berhati-hati.

Pada Fasa III (2020–2025), pendekatan berubah kepada penerimaan bersyarat. Ini bermaksud istiḥālah tidak diterima secara mutlak, tetapi boleh dipertimbangkan jika perubahan bahan tersebut benar-benar berlaku dari sudut sifat, struktur, fungsi dan kesan akhirnya.

Mazhab Rujukan

Dalam Fasa I, rujukan mazhab adalah hampir sepenuhnya kepada mazhab Syāfi'ī. Ini menunjukkan pendekatan hukum yang lebih terikat kepada kerangka fiqh tempatan yang dominan di Malaysia dan rantau Nusantara.

Dalam Fasa II, mazhab Syāfi'ī masih menjadi rujukan utama, tetapi mula terdapat rujukan kepada pandangan mazhab lain. Hal ini berlaku kerana beberapa isu kontemporari memerlukan penyelesaian yang lebih luas, khususnya apabila pandangan dalam mazhab Syāfi'ī dianggap terlalu ketat untuk menangani keperluan industri moden.

Dalam Fasa III, mazhab Syāfi'ī masih dikekalkan sebagai asas utama, namun pendekatan tersebut disertai dengan elemen maqāsid syariah. Ini bermaksud penilaian hukum bukan sahaja melihat kepada pandangan mazhab, tetapi turut mengambil kira tujuan syariah seperti menjaga agama, nyawa, akal, keturunan dan harta.

Peranan Sains

Pada Fasa I, peranan sains adalah minimum. Penilaian hukum lebih banyak bergantung kepada asal-usul bahan dan perbincangan fiqh klasik berbanding analisis saintifik.

Pada Fasa II, sains mula dirujuk, terutama dalam menentukan sama ada perubahan bahan benar-benar berlaku. Contohnya, analisis makmal boleh digunakan untuk mengenal pasti kandungan alkohol, gelatin, enzim atau bahan terbitan haiwan.

Pada Fasa III, sains menjadi elemen penting dalam penilaian hukum. Ini sangat ketara dalam isu farmaseutikal dan biofarmaseutikal, kerana bahan asal mungkin melalui proses kompleks seperti penapaian, pemurnian, transformasi kimia, sintesis biologi atau proses industri berskala tinggi. Maka, bukti saintifik diperlukan untuk menentukan status akhir sesuatu produk.

Pendekatan Penilaian

Dalam Fasa I, pendekatan penilaian adalah berasaskan sumber. Maksudnya, hukum sesuatu bahan banyak ditentukan berdasarkan asal-usul bahan tersebut. Jika sumbernya haram atau najis, maka produk akhirnya cenderung dihukum haram atau tidak diterima.

Dalam Fasa II, pendekatan berubah kepada gabungan antara sumber dan hasil. Ini bermaksud sumber bahan masih penting, tetapi hasil akhir turut mula dipertimbangkan. Jika bahan asal telah berubah sifat, maka wujud ruang perbincangan terhadap status akhirnya.

Dalam Fasa III, pendekatan menjadi lebih menyeluruh, iaitu berasaskan proses dan hasil. Penilaian tidak hanya melihat sumber asal, tetapi turut meneliti proses perubahan yang berlaku dan sifat produk akhir. Jika proses tersebut menyebabkan perubahan menyeluruh dan produk akhir tidak lagi menyerupai bahan asal dari segi struktur, sifat dan fungsi, maka istihālāh boleh dipertimbangkan.

Kaedah Ijtihad

Pada Fasa I, kaedah ijtihad adalah intiqā'ī dalam lingkungan mazhab Syāfi'ī. Ijtihad intiqā'ī bermaksud memilih pandangan hukum yang sedia ada dalam tradisi fiqh, khususnya daripada mazhab Syāfi'ī.

Pada Fasa II, pendekatan intiqā'ī masih digunakan, tetapi mula digabungkan dengan takhayyur, iaitu memilih pandangan daripada mazhab lain apabila terdapat keperluan. Ini menunjukkan wujudnya kelonggaran metodologi untuk menangani isu kontemporari.

Pada Fasa III, kaedah ijtihad berkembang kepada gabungan intiqā'ī, rujukan Syāfi'ī dan maqāṣid syariah. Pendekatan ini lebih dinamik kerana ia bukan sahaja memilih pandangan fiqh terdahulu, tetapi juga menilai kesesuaian hukum dengan tujuan syariah dan keperluan semasa.

Konteks Pemacu

Dalam Fasa I, konteks utama yang memacu pendekatan hukum ialah tradisi mazhab. Oleh itu, keputusan hukum banyak dipengaruhi oleh kesetiaan kepada kerangka Syāfi'ī.

Dalam Fasa II, perkembangan industri halal menjadi faktor penting. Pertumbuhan sektor makanan, kosmetik, ramuan industri dan bahan tambahan makanan menyebabkan isu istihālāh menjadi semakin relevan.

Dalam Fasa III, pemacu utama ialah pandemi, farmaseutikal dan globalisasi. Pandemi COVID-19, perkembangan vaksin, ubat-ubatan, bahan biofarmaseutikal dan rantai bekalan global menyebabkan penilaian hukum perlu lebih responsif dan berasaskan bukti.

Status Isu Alkohol

Pada Fasa I, isu alkohol dinilai secara ketat dan sumber-sentrik. Jika alkohol berasal daripada sumber yang dianggap bermasalah, maka penggunaannya cenderung ditolak, walaupun dalam kuantiti kecil atau selepas proses tertentu.

Pada Fasa II, pendekatan terhadap alkohol mula menjadi lebih akomodatif. Ini mungkin disebabkan keperluan industri yang menggunakan alkohol sebagai pelarut, bahan pemprosesan atau hasil sampingan dalam makanan, kosmetik dan farmaseutikal.

Pada Fasa III, pendekatan menjadi lebih terbuka dan hasil-sentrik. Penilaian lebih menumpukan kepada fungsi, kadar, kesan, tujuan penggunaan dan keadaan akhir produk. Jika alkohol tidak memabukkan, bukan digunakan sebagai minuman, atau hanya wujud sebagai residu teknikal yang diperlukan, maka ia boleh dinilai dengan lebih fleksibel bergantung kepada garis panduan hukum dan saintifik.

KESIMPULAN

Kajian ini telah menganalisis evolusi konsep istihālāh dalam fatwa-fatwa Malaysia sepanjang tempoh 25 tahun (2000-2025) melalui analisis kandungan kualitatif terhadap dokumen fatwa di peringkat kebangsaan dan negeri. Beberapa kesimpulan utama dapat dirumuskan iaitu:

Pertama, terdapat evolusi yang jelas dan boleh didokumentasikan dalam pemahaman dan aplikasi konsep istihālāh dalam fatwa Malaysia. Evolusi ini boleh dibahagikan kepada tiga fasa: fasa konservatif (2000-2009) yang ketat berpegang kepada mazhab Syāfi'ī; fasa transisi (2010-2019) yang mula membuka ruang perbahasan dan rujukan kepada mazhab lain; dan fasa pragmatik (2020-2025) yang menunjukkan penerimaan yang lebih luas terhadap istihālāh bersyarat.

Kedua, evolusi ini bukan bersifat putus tetapi lebih bersifat beransur-ansur, dengan setiap fasa terbina di atas pencapaian fasa sebelumnya.

Ketiga, faktor-faktor utama yang memacu evolusi ini ialah tekanan daripada industri halal yang semakin berkembang, kemajuan sains dan teknologi, dan penerimaan yang semakin meluas terhadap pendekatan maqāṣid al-syarī'ah.

Keempat, walaupun terdapat evolusi yang positif, pendekatan Malaysia terhadap istihālāh masih bersifat berhati-hati dan konservatif. Malaysia cenderung mengambil posisi pertengahan iaitu tidak menolak istihālāh secara mutlak, tetapi juga tidak menerimanya secara pukal tanpa syarat.

CADANGAN

Artikel ini mencadangkan satu kajian empirikal yang menguji konsep istihālāh yang dibuat kajian secara perbandingan antara Malaysia dengan negara-negara lain.

DEKLARASI

Penghargaan Tidak berkenaan.	Konflik Kepentingan Penulis memperakukan bahawa tiada konflik kepentingan yang terlibat.
Sumbangan Penulis Muhammad Adib Samsudin dan Mohd Nasran Mohamad: Konseptual, metodologi, analisis dan penyelidikan. Mohammad Zaini Yahaya dan Anwar Fakhri Omar: Penyediaan draf asal, semakan dan penyuntingan manuskrip. Muhammad Aliif Fadzilah dan Jarudin: Pemerolehan dana dan penyeliaan. Semua penulis telah membaca dan memperakukan draf akhir manuskrip.	Perakuan Etika Perakuan etika tidak diperlukan bagi kajian ini kerana ia tidak melibatkan peserta manusia, haiwan atau data peribadi.
Kebolehdapatan Data Semua data yang dijana atau dianalisis dalam kajian ini telah dimasukkan dalam artikel yang diterbitkan.	Penggunaan Kecerdasan Buatan (AI) ChatGPT digunakan semata-mata untuk membantu penyuntingan bahasa dan meningkatkan kejelasan manuskrip. Semua kandungan, perbincangan, analisis, justifikasi dan kesimpulan telah disemak, disahkan dan diperakukan oleh penulis. Penulis kekal bertanggungjawab sepenuhnya terhadap manuskrip akhir.

RUJUKAN

- Ab Latiff, J., Zakaria, Z., & Man, S. (2024). Advancing halal vaccine certification in Malaysia: Exploring the legal status criteria of Islamic principles through fiqh rules. *Journal of Ifta and Islamic Heritage*, 3(1), 1–24.
- Ab. Halim, M. A., Mohd Salleh, M. M., Mohd Kashim, M. I. A., Ahmad, A. A., & Nordin, N. (2014). Halal pharmaceuticals: Legal, Shari'ah issues and fatwa of drug, gelatine and alcohol. *International Journal of Asian Social Science*, 4(12), 1176–1190.
- Ab. Latiff, J. (2017). Implementasi Malaysian Standard (MS) 2424:2012 Halal Pharmaceuticals – General Guidelines kesan kepada pensijilan halal Malaysia. *International Journal of Social Policy and Society*, 13, 87–99.
- Abubakar, A., Ridwan, N., Ibrahim, B., & Mahdi, S. (2023). The integration of fiqh and science. *Samarah: Jurnal Hukum Keluarga dan Hukum Islam*, 9(3), 1680–1705.
- Ahmad, K., Hasan, A., & Mohd Kashim, M. I. A. (2017). Pengurusan fatwa di Malaysia: Cabaran dan penambahbaikan. *Jurnal Pengurusan dan Penyelidikan Fatwa*, 10(1), 1–18.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27–40.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.
- Halim, M. A. A., & Salleh, M. M. M. (2012). The possibility of uniformity on halal standards in Organization of Islamic Countries (OIC) country. *World Applied Sciences Journal*, 17(Special Issue), 6–10.
- Hashim, P., Mohd Kashim, M. I. A., & Othman, M. N. (2016). Istihālāh dan implikasinya terhadap industri halal di Malaysia. *Jurnal Syariah*, 24(1), 45–68.
- Al-Hisni, A. B. M. (1991). *Kifāyat al-Akhyār fī Ḥall Ghāyat al-Ikhtiṣār* (A. b. Abdul Hamid & W. Sulaiman, Eds.). Dār al-Khayr. <https://www.almaany.com/ar/dict/ar-ar/%D8%A7%D8%B3%D8%AA%D8%AD%D8%A7%D9%84%D8%A9/> (2026).
- Ibn 'Ābidīn, M. A. (1992). *Rādd al-Muhtār 'alā al-Durr al-Mukhtār* (Jil. 1-9). Dār al-Fikr.
- Ibn Qayyim al-Jawziyyah, M. A. B. A. (1991). *I'lām al-Muwaqqi' 'in 'an Rabb al-'Ālamīn* (Jil. 1-4). Dār al-Kutub al-'Ilmiyyah.
- Ibn Rushd, M. A. (1995). *Bidāyat al-Mujtahid wa Nihāyat al-Muqtaṣid* (Jil. 1-2). Dār al-Hadīth.

- Jamaludin, R., Radzi, W. M., Hashim, F., & Said, N. (2011). Persepsi industri terhadap standard halal dalam makanan. *Malaysian Journal of Business and Economics*, 18(2), 123–138.
- Al-Kāsānī, A. B. M. (1986). *Badā'i' al-ṣanā'i' fī tartīb al-syarā'i'* (Jil. 1-7). Dār al-Kutub al-ʿIlmiyyah.
- Krippendorff, K. (2018). *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology* (4th ed.). SAGE Publications.
- Mohamad, N. M., Ibrahim, B., & Asni, F. (2023). Fatwa alkohol dalam pemakanan di Malaysia: Suatu sorotan. *Jamalullail Journal*, 2(1), 31–41.
- Mustapa, A., Hashim, N., Sulong, M. R., Matusin, S. N. I., Dollah, N. F. H., Matzin, N. S., & Aslan, N. E. (2025). Investigating the halal status of animal bones and ethanol in conventional food products: A preliminary study. *Journal of Fatwa Management and Research*, 30(1), 23–37.
- Al-Nawawī, Y. S. (t.t.). *Al-Majmū' syarḥ al-Muhadhdhab* (Jil. 1-20). Dār al-Fikr.
- Al-Qaraḏāwī, Y. (2004). *Al-Ḥalāl wa al-ḥarām fī al-Islām*. Maktabah Wahbah.
- Ramli, N., Salleh, F., & Azmi, S. M. N. (2012). Halal pharmaceuticals: A review on Malaysian Standard, MS 2424:2012 (P). *Journal of Arts and Humanities*, 1(1), 137–142.
- Wizārat al-Awqāf wa al-Shu'ūn al-Islāmiyyah. (1983). *Al-Mawsū'ah al-Fiqhiyyah al-Kuwaytiyyah* (Jil. 1-45). Dhāt al-Salāsil.
- Yusof, Z. A. M., Subri, I. M., & Zainal, N. Z. (2022). Istihalah and istihlak: Analysis on the manufacture processes of porcine base medicine (Low Molecular Weight Heparin (LMWH)). *Journal of Fatwa Management and Research*, 27(4), 1–14.
- Yusof, Z. A. M., Zainal, N. Z., & Subri, I. M. (2022). Fatwa analysis between national and international fatwa institutions on Low Molecular Weight Heparin (LMWH) as thromboprophylaxis during pregnancy following COVID-19 diagnosis. *Al-Qanatir: International Journal of Islamic Studies*, 27(2), 228–245.
- Zuhaili, W. (1985). *Al-Fiqh al-Islāmī wa Adillatuh* (Jil. 1-11). Dār al-Fikr.
- Zulfaqar Mamat. (2019). Pemakaian kaedah istihlak dan istihalah dalam penentuan produk halal di Malaysia berdasarkan bidangkuasa perundangan dan keputusan hukum Muzakarah Jawatankuasa Fatwa Majlis Kebangsaan Bagi Hal Ehwal Ugama Islam Malaysia. *Journal of Fatwa Management and Research*, 15(1), 22–43.
- Zulfaqar Mamat. (2021). Istihalah in Malaysian fatwa. *Journal of Fiqhiyyat*, 1(1), 30–38.